

Polona Tomac Stanojev | Šolski center Kranj, Srednja ekonomska,
storitvena in gradbena šola

Učitelj, (ki) prebere, da dijak izbere. Izbirno domače branje za zaključni izpit iz slovenščine

Teacher (who) Reads for Students to Select: Selection of Home Reading
for Final Examination in Slovenian

Ključne besede:

obvezno izbirno domače
motivacijsko branje, zaključni
izpit iz slovenščine

Keywords:

compulsory optional
motivational home reading,
final examination in Slovenian

Izvleček

Zavezujoče spoznanje, da se v spremenjenih družbenih idr. okoliščinah bralec ne rodi, ampak bolj vzgoji, postavlja učitelja slovenščine pred trajen izziv in zahtevno preizkušnjo, kako čtivo (sploh obvezujoče) izbirati ter bralno osmišljati tako, da bo pri mladostnikih prebujalo vedoželjni nemir, vzpodbujalo potrebo po branju ter z možnostjo izbire bralnega vira omogočalo raznoliko bralno doživetje in hkrati tudi vzajemno duhovno izkušnjo.

Abstract

The binding realisation that in changed social and other circumstances, the reader is not born but rather nurtured confronts the Slovenian teacher with a constant challenge and a demanding ordeal of how to select and make sense of reading (even compulsory reading) in a way that awakens in youngsters a curious restlessness, stimulates the need to read and, by giving them a choice of reading source, enables a varied reading experience and, at the same time, a reciprocal spiritual experience.

Kdor lahko izbere, odbere, kar prebere, da/če (sploh še) bere!

Zaključni izpit v 3-letnem programu SPI je na ustnem delu zasnovan tako, da dijak poleg vprašanja iz književnosti o obravnavanem literarnem besedilu in zagovoru pisnega jezikovnega dela izpita predstavi tudi svoje domače branje. Zato učitelj na začetku šolskega leta dijakom zaključnega letnika pripravi nabor leposlovnih besedil, ki je največkrat že ustaljen izbor, v katerem predvidljivo prevladujejo domači klasični oz. tradicionalni pripovedniki druge polovice 19. stoletja (npr. S. Jenko, J. Kersnik, I. Tavčar idr.) in morda še kateri od zmerno modernih pisateljev iz obdobja do 2. svetovne vojne (Prežih, M. Kranjec, I. Pregelj itd.).

Ker so današnjim dijakom omenjeni avtorji in njihova dela tako motivno-tematsko, idejno-sporočilno kot jezikovno precej tuja, včasih celo težko razumljiva in tako tudi manj berljiva, za takšno domače branje – četudi obvezno in zato skorajda neizbežno – niso čustveno-doživljajsko pripravljene, saj jih ne motivira in običajno ne navdušuje, da bi tudi pritožljivo brali bolj(e), več, poglobljeno, raznoliko ter hkrati še za dejavno miselno sprostitev in duhovno popestritev.

Branje, ki ne pomiri in ne razvedri, pa je za bralno manj kultivirane mladostnike mentalno in emocionalno (pre)zahtevno ali celo utrujajoče, saj terja ne samo visoko razvito jezikovno občutljivost in umsko zmožnost, marveč tudi precejšnjo zbranost, poglobljenost in odrekanje, da čas, ki ga zavestno in prostovoljno izbiraš za svoje individualne potrebe, nameniš še razmišljanju o zapisanem oz. prebranem.

Ker je vse manj mladostnikov na tak način notranje motiviranih za kakršno koli poglobljeno intelektualno dejavnost, je premišljeno domišljen izbor književnih besedil obveznega domačega branja za učitelja slovenščine zahtevna in – sploh če eksperimentira in (se) preizkuša – tudi tvegana odločitev, zaradi katere se mladi bralec lahko (pre)rodi ali pa zamori in (i)zgubi.

Pri izboru bralno motivacijskih pripovednih del za zaključno domače branje je zato smiselno upoštevati vsaj naslednja načela oz. merila:

- vsebinsko aktualnost (z motivi in temami, ki so mladostnikom blizu; umeščenostjo v sodobnejše časovno-prostorske okoliščine in širši družbeni kontekst);
- jezikovno sprejemljivost (sodobne jezikovne različice, tudi z živo govorno izreko, brez pretiranih arhaizmov in dialektizmov);

- kratkost (krajše ali srednje dolge pripovedi od oz. do nekaj deset strani);
- izbirnost oz. sodelovalnost (dijaki naj imajo možnost sodelovati pri izboru in načrtovanju predstavitev domačega branja na zaključnem izpitu);
- podprtost s sodobno IKT (tako pri izbiri bralnega vira kot tudi pri udejanjanju koncepta domačega branja od izbirnosti čtiva do končne predstavitve oz. zagovora);
- ustvarjalnost (z raznolikimi možnostmi inovativnega in kreativnega izražanja lastnih misli, občutij, doživetij idr.);
- aktualizacijo (s celostno vpetostjo in umeščenostjo v okoliščine sodobnega časa);
- argumentacijo (z upoštevanjem in uresničevanjem načela univerzalne življenjskosti);
- evalvacijo (na koncu za ovrednotenje uspešnosti skupnih prizadevanj, da je in bo domače branje kljub enolični izpitni rutini vendarle tudi samo(vz)po(d)budno, (po)ustvarjalno, navdihujoče in navdušujoče ter ne predvsem ali zgolj obvezujoče, *saj tisti, ki lahko izbira, lažje in bolje odbere, kar in kako prebere, da oz. če sploh (še) bere ...*).

Nabor sodobnejšega kratkoproznega čtiva kot motivacijski izbor, ob katerem mladostnik bralno-ustvarjalno uživa, čeprav ne počiva ...

Učitelj, ki želi pri dijakih preseči ustaljeno miselnost in prepričanje, da je domače branje nesprejemljivo in dolgočasno že zato, ker je obvezujoče, mora s poglobljenim premislekom in občutljivo dovzetnostjo za mladostnikov svet in interese čtivo izb(i)rati tako, da so ti sploh še pripravljeni brati, in dejavnosti o prebranem načrtovati zato, da so se o tem pripravljeni tudi dejavno miselno-ustvarjalno izražati. Če zna in zmore biti tudi inovativen, sodoben in navdihujoč, ga bodo vsaj nekateri dijaki zagotovo na(d)gradili z ugodnimi odzivi in izjemnimi dosežki, ki so in bodo vzajemna spodbuda in zaveza za (s)podobno nadaljevanje in stopnjevanje bralnih doživetij za še, bolj(e) in več(krat).

Komorna zasedba 14 dijakov zaključnega letnika poklicnega izobraževanja me je tudi zaradi raznolikih bralnih idr. navad ter zmožnosti izzvala, da sem domače branje za zrelostni izpit zasnovala z domiselnim upoštevanjem že navede-

nih motivacijskih dejavnikov in meril. Zato je bila za končni izbor čtiva ključna temeljita in domišljena predpriprava, ki je tudi od učitelja zahtevala intuitivno in obenem selektivno branje s pozornostjo, kako besedila odbrati tako, da ustrezajo čim več merilom, predvsem pa kriterijem sodobnosti, aktualnosti, dostopnosti in hkrati izbirnosti.

a) Učitelj (od)bere

Potem ko sem z mislijo na bralno povprečnega in ne preveč motiviranega mladostnika prebrala in izbrala več deset krajših proznih besedil bolj ali manj (po)znanih domačih literatov tradicionalnega in sodobnejšega pripovednega sloga, sem v končni ožji izbor uvrstila 28 pripovedi (14 starejših in 14 novejših), v širšega pa še 7 dodatnih.

Pripravila sem nabor 14 dvojic, v katerem je bila ena zgodba starejša, že prepoznavnejša, druga pa novejša, sodobnejša (po vsebini, pripovednem slogu, jeziku itd.) in zato predvidoma najstnikom recepcijsko zanimivejša:

1. Simon Jenko: *Jeprški učitelj* in Sebastijan Pregelj: *Pianino*
2. Josip Jurčič: *Telečja pečenka* in Dim Zupan: *Duh Maksa Zeljarskega*
3. Ivan Tavčar: *Šarevčeva sliva* in Polona Glavan: *Vsiljivec*
4. Janko Kersnik: *Mačkova očeta* in Majda Koren: *Prišla z morja, pospravljam reči iz kovčka*
5. Ciril Kosmač: *Gosenica* in Slavko Pregl: *Fotografija z vatele*
6. Prežihov Voranc: *Ajdovo strnišče* in Bogdan Novak: *Ljubezen na počitnicah*
7. Miško Kranjec: *Moj oče* in Aksinja Kermauner: *Oblaki so rdeči, rdeči kot kri*
8. Ivan Pregelj: *Matkova Tina* in Tone Partljič: *Otroci razumejo nekatere stvari šele, ko odrastejo*
9. Ivan Tavčar: *Holekova Nežika* in Marjan Tomšič: *Skrivnost*
10. Simon Jenko: *Tilka* in Feri Lainšček: *Tisti, ki sem mu vrgel šolsko torbo v potok*
11. Janko Kersnik: *Kmetska smrt* in Tatjana Kokalj: *Marlenkina zgodba*
12. Ivan Cankar: *Moje življenje* in Janja Vidmar: *Model Levi's 501*

13. Ivan Tavčar: *Kalan* in Marjana Moškrič: *Pikapolonica poleti v nebo*

14. Ciril Kosmač: *Kruh* in Janja Vidmar: *Hud dan v mojem lajfu*

Pripovedi sem izbirala še tako, da sem dosledno upoštevala tudi merilo dostopnosti bralnega vira, ki je poleg tiskane knjižne različice vselej tudi elektronski, kar pomeni, da so besedila prostodostopna bodisi na spletu (Wikisource) ali pa na portalu eBiblos, do katerega učenci in dijaki dostopajo z AAI-računom.

V začetku drugega semestralnega obdobja, ko so se dijaki po nekajmesečnem praktičnem usposabljanju pri delodajalcih spet vrnili k običajnemu pouku, smo začeli z dejanskim uresničevanjem kompleksnega bralnega koncepta, v katerem se smotrno prepletajo in dopolnjujejo miselne in sporazumevalne (z)možnosti ter dejavnosti (iz)b(i)ranja, pisanja, govorjenja, poslušanja ter tudi povezovanja in sodelovanja.

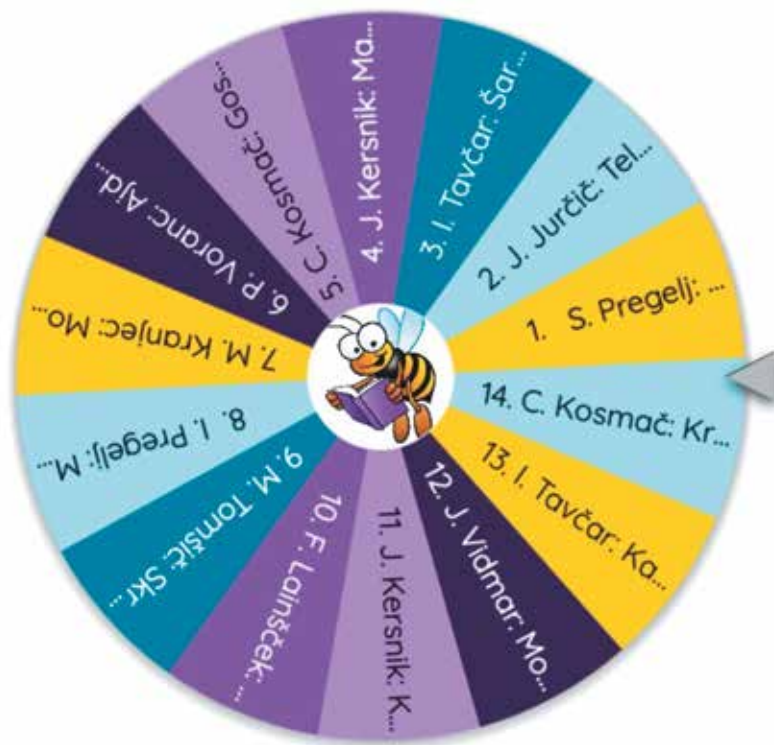
b) Dijak izbere in (pre)bere

Za dijake je bilo v spletni aplikaciji Wheel of Names (s slovenskim jezikovnim vmesnikom) pripravljeno virtualno kolo, na katerem je bilo 14 dvojic izbranih pripovedi. Pri eni izmed februarjskih učnih ur slovenščine so, po tem ko je vrstni red določil žreb lističev z njihovimi imeni, prihajali k interaktivni tabli in z vrtenjem omenjenega kolesa izb(i)rali svoje domače čtivo.

Slika 1: Učiteljica in dijak med vrtenjem virtualnega kolesa v spletni aplikaciji Wheel of Names

Domače branje: ZI

Slika 2: Virtualno kolo z (iz)branimi avtorji in besedili

Nadaljnja navodila za samostojno delo so bila zasnovana tako, da so eno delo – usmerjeno in vodeno z učiteljevimi navodili¹ – prebrali za:

- *sprotno šolsko domače branje* (do sredine maja),
- *drugega pa za zaključni izpit* (začetek junija);

pri čemer so se za zagovor prvič pripravljali zgolj pisno, drugi pa ustno. Če jim katero izžrebano besedilo kakor koli ni ustrezalo, jim je bil ponujen še izbor dodatnih 7 pripovedi:

1. Ciril Kosmač: *Sreča*
2. Prežihov Voranc: *Boj na požiralniku*
3. Aleš Čar: *Muhe*
4. Nejc Gazvoda: *Soba spominov*
5. Mate Dolenc: *Strah*
6. Goran Gluvić: *Poskus o Rafku*
7. Miško Kranjec: *Ljubezen na odoru*

Dijakom je bila predvsem kot motiv in (s)po(d)buda za samostojno individualno (raz)isk(ov)anje bralnega okusa ter zares vsčnega besedila dopuščena tudi možnost, da najdejo ter preberejo primerljivo nadomestno besedilo, za kar se je (in to na ZI) odločil le eden izmed dijakov².

Navodila o(b) branju sem si zamislila in pripravila tako, da usmerje(val)no spodbujajo mladostnikov premislek o (pre) branem in hkrati čim uspešneje in zavestno preprečujejo ali vsaj omejujejo skušnjava, da bi učiteljevim pričakovanjem zadostili s prepisovanjem iz raznolikih bolj ali manj verodostojnih, zlasti spletnih virov. Zato so dijaki namesto predvidljivega obnavljanja fabule pisno in ustno pripravili ter predstavili zgolj zelo kratek povzetek in sporočilo pripovedi; izbrali glavno literarno osebo in jo opredelili kot protagonista oz. antagonist; svoje čustveno-doživljajsko razumevaje prebranega pa izkazali s poustvarjanjem (ilustracije, metazgodbe itd.) ter naposled objektivno in subjektivno z lastnimi merili ter argumenti branje tudi opisno ovrednotili.

¹ Navodila za branje, predstavljena v nadaljevanju, so (bila) objavljena tudi v e-učilnici za 3-letni program SPI, tako da so glede na učiteljeva pričakovanja vseskozi dejavno tvorno usmerjala dijakovo branje, raziskovanje, preiščevanje, govorjenje in pisanje o(b) prebranem ...

² (Iz)bral je *Odprto pismo bogu* Maksa Kuba iz Antologije slovenske kratke proze (glejte Viri in literatura).

Josip Jurčič, *Telečja pečenka*

Tatjana Kokalj, *Marlenkina zgodba*

Marjan Tomšič, *Skrivnost*

Ivan Cankar, *Moje življenje*

Prežihov Voranc, *Ajdovo strnišče*

Ciril Kosmač, *Gosenica*

Slika 3: (Po)ustvarjalni izdelki dijakov iz arhiva avtorice. Interno gradivo. Šolsko leto 2022/23).

Za zadnjo oceno v zaključnem letniku (poleg obveznih pisnih in ustne) – ki smo jo prepoznali in opredelili kot motivacijsko, ker naj bi glede na celostni koncept dejavno vsestransko spodbujala prijetno bralno izkušnjo, – so dijaki po usmerjevalnih navodilih vodeno pisno zagovarjali svoje bralno-ustvarjalno doživetje. – Na zaključnem izpitu pa so po istih navodilih pripravili ustni zagovor prebranega, pri čemer je bil to čim bolj spontan pogovor s poglobljenim premislekom o prebranem ter s poudarkom na ovrednotenju aktualnosti in posledično zanimivosti predstavljene družbene problematike, izbrane jezikovne različice (npr. pogovornega jezika poleg oz. namesto zbornega) itd.

Sklep

Čeprav je domače branje na zaključnem izpitu za dijake programa SPI na ustnem delu kot eno izmed treh vprašanj obvezujoče in – zlasti če berejo zgolj (pod) prisil(n)o – obremenjujoče, je lahko tudi prijetna, izpo(po)lnjujoča in osvobajajoča miselno-emocionalna izkušnja, ki učitelja in dijaka ne samo obvezuje, temveč tudi povezuje, če/ko v bolj ali manj spontanem pogovoru besedujeta in sodelujeta o tem, kar nas zbližuje ali oddaljuje: od krivice do pravice, mita in resnice, (ne)vere in zamere, gorja sredi sveta, čud(e)žne nravi za(radi) strasti med (ne)sr(e)čnimi ljudmi ...

Branje, ki inspirira, tudi motivira

Če učitelji in dijaki (iz)berejo besedila, ki so vsebinsko aktualna in jezikovno sodobna, jih mladi tudi preberejo, se o njih zlahka razpišejo in še bolj razgovorijo, ker se bralne izkušnje ne (z)bojijo, temveč se je lahko celo (raz)veselijo, kar se je v predstavljenem didaktičnem primeru potrdilo tako z njihovim pritrdilnim (o)vrednotenjem kot tudi z izvrnim (po)ustvarjalnim izražanjem (zlasti nebesednim oz. slikovnim).

Pred(a)nost kot odziv na izziv

Dijak, ki lahko z učiteljevo (s)po(d)budo odbere, kar bere, se slej ko prej zave(da) nesamoumevne izbire, zato se nagradi

tako, da je za branje bolj motiviran in miselno-doživljajsko dovzetnejši kot sicer. Za učitelja pa je to predvsem napovedljiv spodbuden simbolni odziv, ki ga lahko razume in sprejema kot poklon in spontan izziv za nadaljnja preizkušanja in raziskovanja, kako bralno gradivo izbirati tako, da za dijake na zrelostnem izpitu ob zaključku srednješolskega izobraževanja ne bo še poslednja neprostoVOLjna izbira, ampak bolj duhovni privilegij, zaradi katerega bo tudi ustni del zaključnega izpita prijetna pogovorna izkušnja bralno in mentalno zrelih sogovornikov ter uspešna nadgradnja vajenih prizadevanj. – Zdi se, da lahko dandanes samo tako branje, podprto tudi s sodobno IKT, (p)ostane most do humanega povezovanja ter razgledna pot do širokega znanja, kultiviranega besedovanja in tvornega medgeneracijskega sodelovanja.

Viri in literatura

<https://www.biblos.si>

<https://www.sbiblos.si>

<https://sl.wikisource.org/wiki>

Haramija, D. (ur.) (2006). *Geniji. Antologija sodobne slovenske mladinske proze*. Genija.

Haramija, D. (ur.) (2006). *Geniji 2. Antologija sodobne slovenske mladinske proze*. Genija.

Honzak, M. (ur.) (2010). *Modeli: Izbor kratkih zgodb od značajevk do sodobne kratke proze*. Mladinska knjiga.

Kocijan, G. (ur.) (2000). *Kratka proza slovenskega realizma*. DZS.

Kolšek, P. (ur.) (2021). *Od Ivana Preglja do Cirila Kosmača: Izbor novel*. DZS.

Tavčar, I. (1998). *Med gorami, slike iz Loškega pogorja*. Založba Karantanija.

Izbor slovenske kratke proze 19. in 20. stoletja [gradivo za poklicno maturo] (2001). Gyrus.

Virk, T. (ur.). (1998). *Čas kratke zgodbe: antologija slovenske kratke zgodbe*. Študentska založba.
